

Sociale economie of socialistische economie?

Hans Bonte

Stafmedewerker SEVI

Is de werkgelegenheid in de sociale economie een oplossing voor de massale werkloosheid in het reguliere arbeidscircuit? Hans Bonte geeft de verschillende interpretaties weer en schetst de toekomst van de sociale economie. In de volgende twee artikels wordt het onderwerp verder uitgebeeld. Benoit Drèze geeft een situatieschets voor Wallonië en Frank Van Massenhove bespreekt de Vlaamse initiatieven.

Eind januari '94 telde de RVA meer dan een half miljoen uitkeringsgerechtigde volledig werklozen. Arbeidsmarktspecialisten merken daarbij direct op dat dit cijfer een sterke onderwaardering is van het echte aantal mensen dat geen werk meer vindt. Oudere werklozen, bruggepensioneerden, geschorste en niet-uitkeringsgerechtigde werklozen, bestaansminimumtrekkers, gehandicapte en niet-geregistreerde werkzoekenden worden immers niet meegeteld. Zij zijn stuk voor stuk de exponenten van een maatschappelijke dualisering die zich steeds verder voltrekt. De kloof tussen diegene die over een (relatief) stabiele job met een goede beloning beschikt en diegene die aangewezen is op een vervangingsinkomen wordt breder en breder. Zelfs een internationale organisatie als de OESO vreest dat de grens van het toelaatbare bereikt is en dat er zware sociale onweerswolken dreigen.

Momenteel is heel de westerse wereld op zoek naar remedies tegen de structurele werkloosheid. Overal worden tewerkstellingsplannen uitgetekend en wordt naar stimulansen gezocht voor de slabakkende economie. Maar het besef dat zelfs indien de economische motor terug aanslaat de arbeidsmarktproblemen geenszins spon-

taan zullen verdwijnen, groeit. Specifieke en bijkomende ingrepen zijn noodzakelijk. Het is in dat verband dat het concept van de sociale economie opduikt. De pleitbezorgers van de sociale economie proberen een economische toekomst te creëren voor de werklozen die normaliter voor de rest van hun dagen op non-actief worden geplaatst.

De vraag naar slechtgeschoolden, gehandicapten en langdurig werklozen

Iedereen kent ze wel: ze hebben een job en een vast inkomen broodnodig maar er moet een klein mirakel gebeuren opdat ze ooit een plaats zouden vinden op de arbeidsmarkt. Een fysieke of mentale handicap, de aanwezigheid van (een reeks) sociale problemen, een slechte scholing of reeds te lang werkloos, zijn voldoende kenmerken om elke kans op werk te mogen vergeten. In de concurrentie met de beter gesitueerde werkzoekenden delven dergelijke mensen gegarandeerd het onderspit. Immers, onze arbeidsmarkt is al sinds twintig jaar oververzadigd. Het arbeidsaanbod overtreft ruimschoots de vraag naar arbeidskrachten. Dit zorgt voor een bijzonder luxueuze situatie voor de werkgevers: de

aanwervingseisen worden opgevoerd, de werkvoorwaarden teruggeschroefd. Maar niet alleen de werkgeverseisen worden verscherpt. Ook de eisen van ons economisch systeem op zich vergen steeds meer van de werknemers. Naast de toenemende kwalificatie- en opleidingseisen wordt er meer gevraagd op het vlak van inzet, flexibiliteit, voorkomen en attitude, en stressbestendigheid. Een groeiende groep werknemers, die hieraan niet voldoet, moet afhaken. Deze werknemers passen nauwelijks of niet meer in onze economische organisatie.

Er zijn altijd kansarme groepen op de arbeidsmarkt geweest. Maar vandaag verdwijnen de mogelijke arbeidsplaatsen voor dergelijke groepen als sneeuw voor de zon. Tijdens de opeenvolgende rationaliseringsgolven als gevolg van de verscherpte economische concurrentie worden de minst produktieve banen geschrapt. De loopjongen op kantoor of de klusjesman, die instaat voor het groenonderhoud rond de fabriekshallen, verdwijnen. Ze worden vervangen door een directe computerverbinding en een onderhoudscontract met een gespecialiseerde firma voor tuinaanleg en groenonderhoud. Die evolutie doet deze bijzonder zwakke groep op de arbeidsmarkt zowat elk perspectief op werk verliezen. De politieke benadering van dit uitsluitingsprobleem concentreert zich meestal op de aanbodzijde van de arbeidsmarkt. De pechvogels van de arbeidsmarkt krijgen het etiket 'onbemiddelbaar' of 'moeilijk bemiddelbaar' opgeplakt. Bepaalde academici hebben zich laten verleiden om deze groep te meten. Het resultaat is dat onbetrouwbare cijfers een bijzondere politieke betekenis krijgen. Want al snel wordt de breuk tussen de eisen van de arbeidsmarkt (en van de werkgevers) en de karakteristieken van de werkzoekenden verklaard door de kenmerken van de werkzoekenden. Daardoor worden de werklozen (gedeeltelijk) verantwoordelijk gesteld voor hun situatie. De oplossing wordt dan gezocht in bijkomende vorming en opleiding, het verscherpen van de controle op de arbeidsbereidheid of de uitholling van de rechten op werkloosheidsuitkeringen. Voor de laagstgeschoolden of de meest 'ontwortelde' werkzoekende wordt geprobeerd de kloof te overbruggen door middel van attitu-

detraining en discipline-oefeningen. Pas daarna kan gedacht worden aan opleiding, vorming en sollicitatietraining. Het instrumentarium dat inspeelt op de aanbodzijde van de arbeidsmarkt is daarmee bijzonder rijk geschakeerd. De beperkingen van deze aanpak worden echter steeds duidelijker. Deze intensieve aanpak van de kansarmere werkzoekenden brengt hen na verloop van tijd opnieuw in concurrentie met de beter gesitueerden op de arbeidsmarkt. Het is duidelijk dat bij een slabakkende economie en een arbeidsmarkt uit evenwicht de kans op slagen minimaal is. In vaktermen spreekt men van 'tegenvallende doorstromingscijfers'.

Gelukkig wint ook de vraagzijde van de arbeidsmarkt aan politieke interesse. Het besef dat het kernprobleem van de arbeidsmarkt het fundamenteel tekort aan arbeidsplaatsen is, groeit. Hieraan kan in essentie op twee manieren worden tegemoetgekomen: ofwel zorgt men voor bijkomende jobs, ofwel wordt het arbeidsvolume beter verdeeld. Maar daarmee is het probleem van onze risicogroepen niet opgelost. De afstand naar de nieuwe jobs of de gedeelde jobs zal te groot blijven. Daardoor zal ook de aard van de arbeidsplaatsen herbekeken moeten worden. En dit leidt naar bijzonder fundamentele beleidsvragen. Moet onze produktiewijze niet meer en beter afgestemd worden op de kenmerken en beperkingen van deze mensen? Moet onze economie geen arbeidsplaatsen creëren voor mensen met beperkte intellectuele vermogens of vaardigheden en hebben personen met een handicap geen recht op volwaardige jobs die rekening houden met deze handicap? En moet de *regelrechte discriminatie op de arbeidsmarkt* omwille van een psychiatrisch of strafrechtelijk dossier niet ongedaan gemaakt worden? Vanuit de sociale economie is het antwoord op al deze vragen een volmondig ja! Het behoort zelfs tot haar essentiële doelstellingen. De pleitbezorgers van de sociale economie willen immers in het normale economische circuit volwaardige arbeidsplaatsen creëren voor risicogroepen. Daarmee distantiëren ze zich van de huidige beleidsaanpak. Voor de tewerkstelling van de risicogroepen worden vandaag aparte circuits geconstrueerd. Ze bevinden zich aan de rand van onze

economie. Dikwijls staan ze totaal los van het normale economische circuit. Het typevoorbeeld hiervan zijn de beschutte werkplaatsen. Maar ook een belangrijk deel van de opsloringsprogramma's (de DAC-projecten in het overheidsapparaat of de 'Weerwerkgesco's' in Vlaanderen bv.) verloren al snel de band met de reguliere economie. Ook de door de Europese Commissie op de heling geplaatste sector van de sociale werkplaatsen dreigt een geïsoleerd eiland te worden. Het is mijn overtuiging dat deze apartheidsstelsels, waar arbeidsplaatsen op maat van de werknemers worden gecreëerd, snel zullen verworden tot tweede- of derderangssectoren. De sociale economie daarentegen streeft naar een volledige integratie van de risicogroepen in het reguliere economische circuit. Hoe dit in Wallonië en Vlaanderen concreet wordt gerealiseerd, vindt u in de artikels van Benoit Drèze en Frank Van Massenhove.

De totale kakofonie

Het begrip sociale economie is in. Op zowat alle beleidsniveaus verschijnen sinds een aantal jaren dossiers die betrekking hebben op de ontplooiing van een sociale economie. Ook op het internationale forum wint de idee van de 'économie sociale' of 'third sector' veld. Van Spanje tot Denemarken, van Groot-Britannië tot de Verenigde Staten, overal werden er alternatieven geformuleerd voor het normale economische circuit. De Europese Commissie organiseerde een paar maanden geleden reeds haar vierde internationale conferentie over dit thema.

Uit de verschillende studies blijkt vooral dat er nauwelijks overeenstemming bestaat over het concept van de sociale economie, laat staan over de concrete invulling ervan. Het is bijna onmogelijk een bijdrage te vinden die geen melding maakt van een definitie. En deze definities lopen dikwijls sterk uiteen. Wanneer er wel overeenstemming bestaat, dekt dezelfde vlag dikwijls een totaal andere lading.

De praktijk van de sociale economie kan onderverdeeld worden in drie stromingen. In een eerste betekenis - die onder meer in Vlaanderen en Wallonië gehanteerd wordt - wordt sociale economie gezien als een instrument in de strijd

tegen de structurele werkloosheid. Daarbij is het de ambitie om voor specifieke doelgroepen een plaats op de arbeidsmarkt te veroveren. In de praktijk blijft het veelal onduidelijk of een doorstroming naar de reguliere arbeidsmarkt wordt beoogd dan wel de daadwerkelijke creatie van nieuwe (aangepaste) jobs. Vooral in Wallonië blijft deze ambiguïteit aanwezig.

Een tweede stroming in de sociale economie legt de klemtoon op de beslissingsstructuur van de onderneming. De pleitbezorgers van deze variant zetten zich af tegen het gebrek aan inspraak en democratie in de bedrijfswereld. Een nauwe betrokkenheid van de werknemers (en de consumenten) bij alle essentiële beslissingen van het bedrijf zal automatisch leiden naar een economie op mensenmaat, zo heet het. Deze stroming sluit zeer nauw aan bij de doelstellingen van de coöperatieve beweging. Een op dergelijke manier geformuleerde sociale economie vinden we het meest terug in de latijnse landen.

Een derde en minder uitgewerkte variant vertrekt van het vraagstuk van de maatschappelijke nuttigheid van de produktie of de dienstverlening. Het adjectief 'sociaal' slaat hier op de ambitie dat slechts die activiteiten ontplooid mogen worden die een echte bijdrage leveren aan de kwaliteit van het leven inclusief het milieu. Het is de zoektocht naar de zogenaamde gaten op de arbeidsmarkt die door de vrije markt niet opgevuld worden niettegenstaande zo'n produktie of dienstverlening kan bijdragen tot een leefbaarder wereld. Onvervulde maatschappelijke noden, milieuzorg en recyclage-activiteiten, biologische landbouw, worden daarbij dikwijls als voorbeelden naar voor geschoven.

Volledigheidshalve moeten we er op wijzen dat de muren tussen deze drie verschillende concepten in theorie dikwijls flinterdun zijn. Zo zijn er organisaties of projecten die twee of drie doelstellingen proberen te combineren. Toch valt het op dat er in de praktijk weinig werkvormen bestaan die hierin slagen. Meestal is men sterk op het vlak van de creatie van jobs-op-maat of van een democratische bedrijfsvoering of van een alternatieve dienstverlening of produktiewijze, maar zelden scoort men een voldoende op twee of drie doelstellingen.

De toekomst van de sociale economie

De drie stromingen in de sociale economie hebben één gemeenschappelijke inspiratiebron: ze vertrekken vanuit een onvrede ten aanzien van het huidige economische functioneren en willen een alternatief op poten zetten. De drie stromingen kunnen dan ook beschouwd worden als drie fundamentele kritieken ten aanzien van onze produktiewijze. De eerste kritiek betreft de dualisering van de arbeidsmarkt als gevolg van de verscherpte concurrentie. Werknemers die onvoldoende overeenstemmen met de eisen van onze economie worden naar de rand van de samenleving gedreven. De tweede kritiek wijst op de alles overheersende winstdrang van de economie en het bedrijfsleven. De rol van de werknemer wordt gereduceerd tot loutere arbeidskracht die nauwelijks inspraak heeft in de produktie, laat staan in de maatschappelijke bestemming van de produktie. En daarmee belanden we bij de derde fundamentele kritiek. Onze economie volgt eigen wetmatigheden die haar doet vreemden van de samenleving. Hierdoor wordt ze een reëel gevaar voor de welvaart en het welzijn van deze samenleving. Zo wordt er vandaag gewerkt en geïnvesteerd in de ontwikkeling van nog snellere auto's, terwijl er nauwelijks geld is

om te investeren in een adequate sociale huisvesting of in de tewerkstelling in de gehandicaptensector, terwijl ook de milieuzorg ondermaats blijft.

Het zijn drie fundamentele kritieken die we in de socialistische beweging sinds mensenheugenis horen. Meer nog, ze sluiten nauwkeurig aan bij de essentie van het socialisme. Maatschappelijke dualisering als gevolg van de uitstoot uit het economische proces, het gebrek aan zeggenschap over en in het economische functioneren en de zinloosheid van een louter naar winst strevende economie vormen belangrijke drijfveren van het socialisme. Het is mijn overtuiging dat de vandaag marginale sector van de sociale economie een nieuwe dynamiek kan ontwikkelen die dienstig is voor deze essentiële maatschappijkritiek. Dit zal zeker het geval zijn wanneer de sociale beweging, die zich vandaag richt tegen de structurele werkloosheid, in de praktijk ook een alliantie aangaat met de ecologische beweging en daarbij verderwerkt op het spoor van de economische democratie. Aldus beschouwd kan de sociale economie uitgroeien tot een waarachtige stap voorwaarts in de richting van een socialistische economie.